

GEVANGENISWEZEN EN MAGISTRATUUR. OVERBEVOLKING EN STRAFRECHTELIJK BELEID

Op 29 januari 1994 organiseerde de School voor Criminologische Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel een studiedag over de mogelijkheden voor een waarlijk reductionistisch beleid in België. Dit initiatief was een vervolg op een vorige studiedag van 26 maart 1988, waar hetzelfde onderwerp centraal stond. Na zes jaar is de overbevolking in de Belgische gevangenissen nog toegenomen en actueler dan ooit. Binnen de School voor Criminologische Wetenschappen werd tijdens deze periode hierover verder onderzoek verricht, wat resulteerde in het boek *Barstende Muren. Overbevolkte gevangenissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen* (IURCS, nr. 26, Antwerpen / Arnhem, Kluwer / Gouda Quint, 1993, 327 p.) van de hand van K. BEYENS, S. SNACKEN en C. ELIAERTS.

De studiedag van 29 januari 1994 had tot doel om in de voormiddag de bevindingen van dit onderzoek voor te stellen, en om tijdens de namiddag samen met de betrokkenen in het strafrechtelijk systeem naar fundamentele antwoorden op de overbevolking te zoeken.

In de voormiddag schetste Kristel BEYENS (wetenschappelijk medewerker criminologie, V.U.B.) de belangrijkste trends in de kwantitatieve evolutie van de Belgische gevangenispopulatie in de laatste 15 jaar. De heer Harry VAN OERS (Inspecteur-Generaal, Bestuur der Strafinrichtingen) gaf een kwalitatieve doorlichting van de gevolgen van de overbevolking. Hij illustreerde wat overbevolking betekent in het dagelijkse leven van een gevangenisdirecteur, gevangenisbewaarder en gedetineerde. Prof. Dr. Sonja SNACKEN (V.U.B.) gaf de belangrijkste resultaten van de studie naar de mogelijke oorzaken en oplossingen voor de overbevolking. Als voorbeeld van een ander beleid besteedde zij bijzondere aandacht aan Finland, een land dat er de laatste decennia in geslaagd is zijn gevangenisbevolking te halveren. Deze lezing, waarin ook voor België de krachtlijnen van een reductionistisch beleid werden uiteengezet, vormde eveneens de theoretische basis voor het debat in de namiddag. Prof. Dr. Constantijn KELK (Pompe Instituut, Universiteit Utrecht) rondde de voormiddag af met een overzicht van de ontwikkelingen in de gevangenispopulatie in Nederland en de belangrijkste beleidsinitiatieven hieromtrent.

In de namiddag werd een debat georganiseerd met als thema 'De mogelijkheden voor een waarlijk reductionistisch beleid in België'. Dit verslag geeft hiervan een zo getrouw mogelijke weergave.

Aan elke deelnemer werd gevraagd om te reageren op de centrale stelling omtrent reële mogelijkheden van een reductie van de gevangenispopulatie, en op één of twee bijkomende vragen die op voorhand schriftelijk waren overgemaakt.

Frank DE MOOR, hoofdredacteur *Knack* en onderzoeksjournalist justitie, introduceerde de sprekers en leidde het debat inhoudelijk in goede banen. In volgorde van optreden waren de sprekers Jef VAN WINGH, gevangenisdirecteur Sint-Gillis, Alain BLOCH, Onderzoeksrechter te Gent, Ivo CARMEN, Procureur des Konings te

Leuven, Jef VERMASSEN, advocaat en assisenpleiter, Michel ROZIE, Raadsheer in het Hof van Beroep te Antwerpen en Voorzitter van de Probatiecommissie te Antwerpen en Tony PETERS, Hoogleraar criminologie aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Debat

F. DE MOOR: Jef VAN WINGH, hebt U vanuit Uw jarenlange ervaringen als gevangenisdirecteur de indruk dat er een repressiever beleid gevoerd wordt?

J. VAN WINGH: Ik beschik over onvoldoende elementen om dit te bewijzen, maar ik heb inderdaad de indruk dat er sprake is van een toenemende repressie. Ik baseer me voor deze uitspraak op een tweetal evoluties.

Ten eerste is er geanticipeerd op de toepassing van de Nieuwe Wet op de Voorlopige Hechtenis van juli 1990. Tussen mei-juni 1990 en eind 1990 is het aantal beklagden gedaald. Tegen april-mei 1991 was het effect reeds verdwenen en hadden we hetzelfde aantal beklagden als vóór de Wet.

Ten tweede is het aantal mensen dat in de gevangenis zit voor drugs, zowel beklagden als veroordeelden, spectaculair gestegen. In het begin van de jaren zeventig ging het om één procent van de bevolking. Momenteel is 40 procent van de gevangenisbevolking opgesloten voor een drugs- of drugsgerelateerd delict.

Als we de mandaten van arrest over de periode van één maand in Sint-Gillis bekijken, nl. tussen 8 september en 8 oktober 1993, zien we dat er op een totaal van 71 mandaten 30 verband hielden met drugs. Van die 30 waren 8 personen opgesloten alleen om bezit en gebruik van drugs, 12 voor bezit en gebruik plus verkoop en/of invoer, 9 voor drugs en diefstal (al dan niet met geweld) en 1 voor drugs en opzettelijke brandstichting. Van de 41 overige mandaten wordt in 4 gevallen in de motivatie een context van toxicomanie vermeld. De drugsproblematiek heeft een heel grote impact op de gevangenisbevolking en dus op de overbevolking. Iedereen die er dagelijks mee geconfronteerd wordt weet dat een louter repressieve aanpak geen effect heeft en dat het hoog tijd wordt dat men dit probleem op een andere dan juridische manier gaat aanpakken.

F. DE MOOR: Welke personen horen volgens U niet thuis in de gevangenis?

J. VAN WINGH: Hierbij denk ik aan vier categorieën.

De illegalen (vreemdelingen zonder middel van bestaan of zgn. VZMB's, die om administratieve redenen voor ten hoogste twee maanden kunnen opgesloten worden in de gevangenis, n.v.d.r.) zitten nog steeds in de gevangenis, terwijl ze sinds vorig jaar vallen onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Zij zijn vooral de laatste jaren enorm in aantal gestegen. Recentelijk is hierrond wel een afspraak gemaakt dat er een nationale *numerus clausus* wordt gesteld van een dagpopulatie van 400. In Sint-Gillis geldt een *numerus clausus* van 60 mannelijke illegalen en in Berkendaal (Vorst) van 15 vrouwelijke. Volgens mij horen deze mensen daar niet thuis.

Dit geldt eveneens voor de minderjarigen die voor ten hoogste 15 dagen kunnen opgesloten worden in een arresthuis. Meestal komen zij vrijdags binnen om het

weekeinde te overbruggen en een andere oplossing te zoeken. Op 25 januari 1994 zaten in Sint-Gillis 5 minderjarigen voorlopig opgesloten. Ik heb periodes gekend dat het om 20 minderjarigen ging.

De derde categorie die niet in de gevangenis thuishoort is die van de drugsverslaafden, alhoewel ik momenteel niet kan zeggen waar ze dan wél naartoe moeten.

De laatste zeer belangrijke categorie is die van de geïnterneerde abnormalen. Zij horen thuis in de ziekenverzorging en dat is gemeenschapsmaterie.

F. DE MOOR: Kan een gevangenisdirecteur concreet iets doen aan de overbevolking? Kan hij een beleid ontwikkelen?

J. VAN WINGH: Evenmin als de penitentiaire administratie heeft hij een invloed op de input van het aantal gevangenen. Hij moet aanvaarden wat hij binnen krijgt. De enige uitzondering hierop is dat we in Sint-Gillis nu de vreemdelingen zonder middelen van bestaan kunnen weigeren als de *numerus clausus* overschreden wordt.

We kunnen wel een onrechtstreekse invloed uitoefenen door ons te laten horen. Zo is er b.v. in 1992 een werkgroep samengesteld bestaande uit de acht oudste gevangenisdirecteurs van België – vier nederlandstalige en vier franstalige –, de twee Inspecteurs-Generaal en de Directeur-Generaal. In juni 1992 zijn we op audiëntie geweest bij de Minister van Justitie WATHELET. Daar hebben we vooral benadrukt dat door de overbevolking op een mensonwaardige manier opgesloten wordt en dat de gevangenis op die manier onbeheersbaar wordt voor de directeur. Bijvoorbeeld, op 25 januari 1994 zaten er in Sint-Gillis 751 gedetineerden voor een capaciteit van 508 (wat niet ongewoon is). Hieronder zaten 203 definitief veroordeelden, die wegens opstopping in de inrichtingen voor strafuitvoering blijven hangen in een arresthuis, zonder aangepast regime, dikwijls 22 uur per dag op cel. Sommigen blijven daar zelfs tot hun invrijheidstelling en komen niet meer in een strafhuis terecht. Ik ga akkoord met de politiek dat de overbevolking moet beperkt worden tot de arresthuizen, maar ondertussen blijft men daar wel zitten met de definitief veroordeelden. Ik ben voor reductionisme en dus tegen een uitbreiding van de totale gevangenscapaciteit. Er is echter wel nood aan een uitbreiding van de capaciteit voor veroordeelden met drie- à vierhonderd in de regio Brussel. Zodoende kan er tegemoet gekomen worden aan twee problemen, die vooral voor de gedetineerden spelen, nl. familiebezoek en de reclasseringsuitbouw. We mogen niet vergeten dat deze twee elementen indertijd aan de basis gelegen hebben van het invoeren van de regionale classificatie (gedetineerden opsluiten zo dicht mogelijk bij thuis, n.v.d.r.).

F. DE MOOR: Wat is het gevolg van jullie onderhoud met de Minister in 1992?

J. VAN WINGH: De *numerus clausus* van de VZMB's is ingevoerd en – alhoewel de Minister daar zijn bedenkingen bij heeft – is er een verderzetting van de systematische voorlopige invrijheidstellingen met het oog op genade.

F. DE MOOR: Kunnen gevangenisdirecteurs onder elkaar stoom aflaten?

J. VAN WINGH: Ja, er is een goede samenwerking, doch er is overbevolking in alle arresthuizen, zodat de wederzijdse hulp slechts beperkt kan blijven.

F. DE MOOR: Alain BLOCH, U bent onderzoeksrechter en tevens bezieler van 'Magistratuur en Maatschappij'. Kunt U ons uitleggen in welke mate een onderzoeksrechter in zijn werk rekening houdt met de omstandigheden in de gevangenis?

A. BLOCH: Een onderzoeksrechter die rekening houdt met de situatie in de gevangenis zou een onderzoeksrechter zijn die de wet miskent, want de criteria in de wet zijn duidelijk en het zijn deze die moeten worden toegepast. Het eerste en belangrijkste criterium is het gevaar voor de openbare veiligheid. Het betreft hier in de eerste plaats een crisisopvang van personen die gevaarlijk zijn. Indien er op het misdrijf een straf staat van minder dan 15 jaar, is de bijkomende vereiste het gevaar voor recidive, voor ontvluchting, voor collusie met derden of het doen verdwijnen van sporen.

De wet voorziet dat er een einde moet gemaakt worden aan de voorlopige hechtenis als het gevaar voor de maatschappij ophoudt te bestaan. Aanhouden om bekentenissen af te dwingen kan niet anders omschreven worden dan als een misbruik. Anderzijds stel ik vast dat, als iemand verkiest te zwijgen, het onderzoek verlengd wordt.

Volgens mij is opsluiten altijd een nederlaag, omdat alle andere oplossingen hebben gefaald. Sinds de invoering van de Nieuwe Wet op de Voorlopige Hechtenis van 20 juli 1990 bestaat de mogelijkheid van de vrijheid onder voorwaarden, als alternatief voor de voorlopige hechtenis. Eerst moeten de voorgaande vereisten worden nagegaan en indien er volgens de wettelijke criteria moet overgegaan worden tot aanhouding, kan er voor een alternatief gekozen worden in de vorm van vrijheid onder voorwaarden. Alhoewel het niet naleven van de voorwaarden niet automatisch leidt tot aanhouding, aangezien men de overweging moet maken of er nieuwe en ernstige omstandigheden zijn die ook hier de aanhouding volstrekt noodzakelijk maken voor de openbare veiligheid, kan de vrijheid onder voorwaarden in geval van nieuwe aanhouding wegens het niet naleven der voorwaarden ook een uitbreiding van de vrijheidsberoving tot gevolg hebben. Het is er nochtans geen rechtstreeks gevolg van.

'Magistratuur en Maatschappij' schaart zich wel achter een reductionistisch standpunt, maar we kunnen ook niet onverschillig zijn voor wat er in de samenleving leeft. Als daar om een meer repressieve aanpak gevraagd wordt, dan zal dit een invloed hebben op het oordeel van de rechter. In zijn beoordeling mag hij alleen rekening houden met de persoon van de verdachte en de feiten zoals ze zich voordoen in het dossier. Hoewel de rechter niet blind mag zijn voor het feit dat de gevangenen vol zitten, mag hij in zijn beoordeling geen rekening houden met de toestand in de gevangenen. Trouwens de wetgever vraagt hem dat ook niet.

F. DE MOOR: Jullie hebben de laatste jaren van de wetgever veel meer middelen gekregen in de repressieve zin.

A. BLOCH: Het is niet zozeer de onderzoeksrechter maar eerder de rechter ten gronde die moet vaststellen of er aan strafverzwaring wordt gedaan. Voorbeelden van mogelijkheden om strenger te straffen zien we bij o.a. de milieudelicten en de verkrachting. Dit is een gevolg van het feit dat het volk en dus het parlement als vertegenwoordiger van de Natie de wens heeft geuit om zwaardere straffen op te leggen.

Ik wil er toch op wijzen dat er andere sanctiemiddelen bestaan die onvoldoende gebruikt worden, zoals de bijkomende straffen die voorzien worden in de bijzondere wetgeving, b.v. sluiting van de zaak, bekendmaking ... Deze mogelijkheden worden niet benut omdat de uitvoering ervan niet geregeld is via uitvoeringsbesluiten.

Een rechter die gevangenisstraf uitspreekt moet dit weloverwogen doen, enkel in die gevallen dat er geen andere middelen voorhanden zijn.

F. DE MOOR: 'Magistratuur en Maatschappij' dringt ook aan op een duidelijker vervolgingsbeleid.

A. BLOCH: Als de Procureur des Konings geen duidelijke vordering formuleert is dat een onvolledige invulling van zijn taak.

Een eerste mogelijkheid om een bepaald beleid uit te stippelen, is via het systematisch vorderen van een bepaalde straf voor een bepaald misdrijf. Op de rechtbanken wordt er wel degelijk rekening gehouden met de vordering van het Openbaar Ministerie.

Ten tweede, als de Procureur des Konings wetten toepast waar gevangenisstraf in voorzien wordt, dan is het logisch dat die ook uitgesproken worden. Dit is echter minder de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie en de rechter dan van de wetgever.

De Procureur des Konings is tenslotte ook betrokken bij de strafuitvoering. Behalve voor het Openbaar Ministerie en de Minister van Justitie is het beleid hieromtrent voor niemand duidelijk. In het kader van de rechtszekerheid ben ik voorstander van een strafuitvoeringsrechtbank.

F. DE MOOR: Mijnheer de Procureur des Konings Ivo CARMEN, wat is uw mening over een verminderde toepassing van de vrijheidsberoving als grondige oplossing voor de overbevolking in de gevangenissen?

I. CARMEN: Een reductionistische politiek is m.i. zonder meer wenselijk. Het is duidelijk dat er nog steeds 'groepen' mensen in de gevangenis terechtkomen die er absoluut niet in thuishoren. Zo b.v. de landlopers: nog maar recent worden ze er niet meer opgesloten; ik dacht dat er echter nog steeds sommigen verblijven. Wat de zwaar verslaafde druggebruikers betreft, moet er soms een aanhoudingsmandaat gevraagd worden uit vrees voor een overdosis en omdat er buiten niet de nodige opvang bestaat. Bij het niet betalen van een opgelegde geldboete zou er beter een beslag worden uitgevoerd (cf. het rapport LEGROS) in plaats van de veroordeelde een vervangende gevangenisstraf te doen uitzitten. Wegens de overbevolking moet thans degene die zijn geldboete niet betaalt ook de vervangende gevangenisstraf niet uitzitten, wat nog meer nefast is. Ofschoon een reductionistische politiek wenselijk is, moet men omtrent de haalbaarheid ervan toch realistisch blijven. Er

zijn drugsgebruikers die ook criminaliteit plegen. Dat zijn geen gewone verslaafden meer. Daarom moet er samenwerking zijn tussen de hulpverlening en de strafrechtspraktijk. In het algemeen moeten we ons altijd de vraag stellen waar we, buiten de gevangenis, terecht kunnen met iemand die een goed opgevolgde opvang nodig heeft. Spijtig genoeg is de gevangenis vaak de enige mogelijkheid. Een arresthuis is ook voor illegalen een ongeschikte opvang. Probatie laat toe om vrijheidsberoving te vermijden, maar voor de noodzakelijke opvolging moeten de probatiediensten de nodige middelen krijgen. Hier is recent een duidelijke verbetering zichtbaar. Betere begeleiding zal met zich meebrengen dat probatie-uitstel niet zo gemakkelijk zal moeten worden omgezet in een effectieve gevangenisstraf. Ik hecht eveneens grote waarde aan het ontwerp van de Minister van Justitie tot invoering van dienstverlening en strafbemiddeling op het niveau van het Openbaar Ministerie. Het ontwerp voorziet in alternatieven die vrijheidsberoving en zelfs een veroordeling kunnen voorkomen. Daarenboven wordt op die manier herstel aan het slachtoffer verzekerd. Als de individuele burger, die slachtoffer wordt, zich zo snel vergoed weet, dan is al voor een groot deel recht geschied. Het is echter niet alleen het slachtoffer, maar ook de gemeenschap die om reactie vraagt en spijtig genoeg horen velen, die in de gevangenis zitten, daar ook effectief thuis. En voor die personen moet er plaats zijn. Daarom moet er plaats voorzien worden om te kunnen gevangen zetten indien dat nodig is en niet uitbreiden om te kunnen opsluiten.

F. DE MOOR: Zijn er categorieën die de voorbije jaren harder aangepakt zijn? Zo ja, was dit in functie van nationale of regionale richtlijnen of waren dat eerder individuele beslissingen?

I. CARMEN: Bij de magistraten bestaat er openheid voor alternatieve strafafhandelingen. Anderzijds is er ook een verstrenging in de bestraffing, maar daar zou verder onderzoek moeten naar verricht worden.

In het beleid van het parket is het hoofdzaak dat men de polsslag van de maatschappij dagelijks aanvoelt. Zo is het b.v. een goede vaststelling dat het Openbaar Ministerie en de rechtbanken aanvoelen dat milieudelinquentie als dusdanig moet gesanctioneerd worden. Ook de drugsproblematiek wordt ervaren als een zeer ernstige problematiek en hier kan vanuit het Openbaar Ministerie veel worden aan gedaan, doch met veel openheid naar de rol van de hulpverlening. Diegenen die echter door het vangnet van de preventie, therapie en hulpverlening vallen, en dat zijn er een heel aantal, die moeten door ons in de repressie worden opgevangen. In die zin worden er wel lijnen getrokken. De bevolking verwacht een reactie en het Openbaar Ministerie weet hoe dat crimineel geduid moet worden in de strafrechtelijke zin.

Bij een randverschijnsel b.v. is een sepotbeleid het meest aangewezen. Alle gedrag echter dat crimineel, zelfs licht crimineel te duiden is, moet wel vervolgd worden, daarop moet gereageerd worden.

Ik wil eveneens benadrukken dat er gebruik moet gemaakt worden van de bestaande wetgeving, eerder dan nieuwe wetten te maken. Ik denk b.v. aan de minnelijke schikking. Op het correctioneel parket te Leuven is op twee jaar tijd de som van de betaalde bedragen gestegen van vier miljoen Bfr. naar acht miljoen. Dit is duidelijk een gevolg van een gerichte politiek van het parket, waarop diegenen aan

wie het voorstel gedaan wordt positief reageren. In die richting moeten we blijven gaan. Tegelijkertijd moeten diegenen die in de gevangenis thuishoren er ook snel in geplaatst worden. Belangrijk is dat de bevolking vertrouwen heeft in het gerecht en dat ontstaat als men merkt dat alle reactiemogelijkheden worden afgewogen en toegepast, nl. de alternatieve maatregelen waar mogelijk en de gevangenzetting waar moet. Indien dit vertrouwen ontbreekt, ontstaat er een overreactie bij de bevolking zelf. Het gerecht is er om te reageren, om afgewogen te reageren.

F. DE MOOR: Mijnheer ROZIE, kunt U mij, vanuit Uw functie als Raadsheer in het Hof van Beroep, zeggen of men in beroep meestal strenger is en dus de sluis naar de gevangenis verder open draait? Heeft men daar oog voor een reductionistische aanpak?

M. ROZIE: Deze vraag is bijzonder moeilijk te beantwoorden. Ik zou niet durven stellen dat in beroep de zaken zwaarder aangepakt worden dan in eerste aanleg. Wordt een zaak vrij lange tijd na de feiten behandeld, dan bestaat immers de mogelijkheid dat de situatie van de beklaagde volledig gewijzigd is. Zo kan hij b.v. spontaan aan zijn reclassering gewerkt hebben. Dit gegeven zal in vele gevallen een milderende invloed hebben op de straf. Anderzijds komt het voor dat het Hof van Beroep de in eerste aanleg uitgesproken straffen zal verzwaren omdat ze te licht worden bevonden. Strafverzwaring is dus mogelijk, maar is zeker niet de regel.

F. DE MOOR: Wordt er op het niveau van de straftoemeting rekening gehouden met de penitentiaire problemen van strafuitvoering, zijnde overbevolking, niet-uitvoering van de korte straffen en de invrijheidstellingen? Bestaan er richtlijnen omtrent alternatieven?

M. ROZIE: In België geldt de scheiding der machten, wat betekent dat elke staatsmacht binnen de perken van haar mogelijkheden haar taken naar behoren uitoefent.

Als een rechter vaststelt dat bepaalde straffen niet of slechts gedeeltelijk worden uitgevoerd, dan kan hij daar zijn persoonlijke bedenkingen bij hebben, maar dan mag hij daar de beklaagde niet voor laten opdraaien. Omdat een rechter nooit (kan) weten wat er precies met de zaak zal gebeuren mag het beleid van de andere staatsmacht niet verdisconteerd worden in de strafmaat die men uiteindelijk oplegt. Het is volgens mij niet zo dat de rechters uit reactie op de niet- of slechts gedeeltelijke uitvoering van de gevangenisstraffen automatisch strengere straffen zullen opleggen. Ik heb al een aantal malen de eer gehad om een Hof van Assisen voor te zitten en ook bij de jury bestaat de tendens niet om zwaarder te straffen.

Een rechter is ook niet blind voor wat er gebeurt en vele collega's beginnen zich wel vragen te stellen over datgene waarmee ze eigenlijk bezig zijn. Ik vind het persoonlijk bijzonder frustrerend dat, als de geldboete niet betaald wordt, er geen vervangende gevangenisstraf of dwanguitvoering volgt en dat de uitvoering van die straf uitsluitend wordt overgelaten aan de 'goodwill' van de veroordeelde.

F. DE MOOR: Bent U voorstander van een strafuitvoeringsrechtbank?

M. ROZIE: Ik ben daar voorstander van, maar ik weet niet of dat het probleem van de overbevolking kan oplossen. Ideaal zou misschien zijn dat de rechter die de veroordeling heeft uitgesproken ook zou belast worden met de executie van de straf. Dit is echter een wensdroom.

F. DE MOOR: Bent U voorstander van straftoemeteringsrichtlijnen?

M. ROZIE: Het is niet de taak van de rechter om aan een beleid te doen. Van hem wordt in de eerste plaats verwacht dat hij oordeelt over zaken en personen.

F. DE MOOR: Als voorzitter van de probatiecommissie moet U wel aan beleid doen. Welke zijn de instrumenten die U daar mist?

M. ROZIE: Bijna dertig jaar zegt men dat de alternatieven niet kunnen slagen bij gebrek aan middelen. Nochtans, onder het motto 'moeilijk gaat ook', is men er – zelfs met een schamele personeelsbezetting – in geslaagd om van de probatie een waardevol alternatief te maken. De overheid heeft eind 1993 – begin 1994 een ernstige inspanning geleverd door het aantal probatie-assistenten in heel het land gevoelig op te drijven. In Antwerpen is het aantal gestegen van twee à drie personen naar negen, de secretaris van de commissie inbegrepen. Dit wil toch zeggen dat de overheid heeft ingezien dat met de probatie resultaten kunnen bereikt worden. Met de personeelsbezetting van nu moet het mogelijk zijn om op een nog meer efficiënte manier dan voorheen de probatie tot een waardevol alternatief te laten uitgroeien. Meer personeel maakt het ook mogelijk dat de probatie-assistenten zich met andere opdrachten kunnen bezighouden, zoals de gemeenschapdienst en de vrijheid onder voorwaarden. Het gebrek aan probatie-assistenten zal dus nu in veel mindere mate een knelpunt zijn.

Maar toch zou ik erop willen wijzen dat er veel te weinig en veel minder dan vroeger een beroep gedaan wordt op de maatschappelijke enquête. In 1993 waren er b.v. in de Antwerpse probatiecommissie op een totaal van 230 nieuwe zaken en 480 begeleidingen, slechts 60 maatschappelijke enquêtes. Als een rechter meent dat een persoon in aanmerking zou kunnen komen voor probatie, dan zou hij voorafgaandelijk een maatschappelijke enquête moeten doen instellen. Er zijn ongetwijfeld mensen die niet in de gevangenis thuishoren, maar er zijn er ook die in het circuit van de probatie terecht komen, terwijl ze eigenlijk in de gevangenis horen.

F. DE MOOR: Wie hoort thuis in de gevangenis en wie in de probatie?

M. ROZIE: Probatie-assistenten moeten helpen, bijstaan en adviseren. Als de rechter van oordeel is dat de beklaagde hulp en advies nodig heeft en dat dit zou kunnen bijdragen tot het beëindigen van de criminele carrière, dan is dat een persoon die in de probatie thuishoort.

F. DE MOOR: Meester VERMASEN, hoe heeft U als bekend assisenpleiter, die tenslotte naar, wat sommigen zeggen, meer repressie ervaren?

J. VERMASSEN: De ervaring van veel strafpleiters is dat wij 'onze beste tijd wel gehad hebben'. De verkiezingen van 1991 hebben aan dit land een schok gegeven, die zich ook veruitwendigd heeft in de rechtspraak. De rechtspraak is de som van uitspraken van individuen en wat ik zal zeggen is niet op allen toepasbaar.

Toch durf ik stellen dat er de laatste jaren een duidelijke tendens merkbaar is om zwaarder te straffen. Bepaalde kamers van bepaalde Hoven vullen per jaar haast een hele gevangenis voor een duur van drie, vier jaar. Als die trend aanhoudt, vaart alleen de wereld van de aannemers daar wel bij.

Een tragisch gevolg van deze stijgende repressiviteit is dat de straffen in eerste aanleg ook verhogen. Zodra een rechter merkt dat de door hem opgelegde straffen in graad van beroep doorgaans worden verhoogd, is het verleidelijk zijn eigen rechtspraak hieraan aan te passen. Men kan dus maar beter ineens lang genoeg straffen, zeker wanneer men merkt dat anders het Openbaar Ministerie toch beroep instelt.

Het is natuurlijk allemaal plaatselijk gekleurd. In het rechtsgebied Gent weten we b.v. dat bepaalde soorten misdrijven automatisch aan een bepaalde kamer worden toegewezen. In Antwerpen is dat niet zo. Daardoor weet je in ons rechtsgebied bij voorbaat in welke kamer je zaak zal voorkomen. Je houdt daar dus ook rekening mee als je samen met je cliënt de beslissing neemt al dan niet beroep in te stellen. In welbepaalde zaken zal de geroutineerde strafpleiter het zijn cliënt ten stelligste afraden om in beroep te gaan, wetend wat hem wellicht te wachten staat.

Zo zie je dat de voorkennis van de relatief hoge strafmaat die wordt gehanteerd door bepaalde magistraten een directe invloed kan hebben op de te nemen beslissing al dan niet in beroep te gaan.

Wat mij de laatste jaren opvalt is dat ook de pleidooien van de strafpleiters inhoudelijk zijn gewijzigd. Jaren geleden durfden wij nog voluit pleiten over de zin of de onzin van een gevangenisstraf en over de mogelijke alternatieven. Bij bepaalde magistraten doen we dat nu best niet meer omdat dit een zo prikkelend, zeg maar irriterend effect heeft dat we onze cliënt uiteindelijk een slechte dienst bewijzen. Soms reduceren wij ons pleidooi tot een in vraag stellen van het effect van een jarenlange hechtenis zonder uiteindelijk nog het principe zelf in vraag te durven stellen.

De remedie 'gevangenisstraf' staat meer en meer buiten kijf. Zij wordt kritiekloos als iets absoluut goeds naar voren geschoven. Vandaar mijn pessimisme i.v.m. het probleem van de overbevolking. Het wordt een vicieuze cirkel: hoe zwaarder men straft, hoe vroeger men 'in verhouding' moet vrijlaten. Rechters houden er niet zelden rekening mee dat de opgelegde straf achteraf toch wordt afgeslankt en doen er dus nog maar een schepje bovenop. Die cirkel moeten we trachten te doorbreken.

F. DE MOOR: Moet de wetgever hierin bepaalde initiatieven nemen?

J. VERMASSEN: De wetgever heeft de laatste jaren alleszins ernstige inspanningen geleverd, helaas zonder al te veel resultaten.

De criteria om de voorlopige hechtenis toe te passen zijn verscherpt. In het begin had dit effect, omdat men de wet nog niet goed kende en bang was voor procedurefouten. Zodra men de wet onder de knie kreeg, viel men terug op het aantal van vroeger. De wetgever heeft ook gevraagd om de redenen van de aanhouding

nauwkeuriger te motiveren. De bedoeling was zeer goed maar ook dit principe is door erosie in de strafrechtspraktijk grotendeels uitgehold. Voor sommige rechters is deze motiveringsplicht intussen herleid tot het formuleren van enkele steeds terugkerende sleutelzinnen, als het ware voorgedrukte standaardteksten.

De correcte toepassing van de wet staat of valt met de persoonlijkheid van diegenen die voor de uitwerking ervan instaan. Zelfs een slecht systeem dat wordt toegepast door bekwame mensen van goede wil kan nog behoorlijk functioneren. Een perfect uitgekiende wetgeving daarentegen kan worden gesaboteerd als de wil ontbreekt deze goed te laten functioneren. Het is belangrijk de juiste persoon op de juiste positie te plaatsen.

Een goed strafrechter is op de eerste plaats een evenwichtig, wijs mens, een luisterbereid iemand die kan relativeren en als het moet ook streng kan zijn. Een criminologische scholing is doorgaans een meerwaarde. Men moet voldoende inzicht hebben in de problematiek die ter beoordeling wordt voorgelegd. Men moet die natuurlijk ook willen zien. Zowel de strafrechter als zij die de straf vorderen en voor de uitvoering instaan moeten bekend zijn met het leven in de gevangenis. Dit is toch een minimumvereiste!

F. DE MOOR: Wie hoort er volgens U niet thuis in de gevangenis? Kunt U dat met een concreet voorbeeld illustreren?

J. VERMASSEN: In de gevangenis horen vooral diegenen thuis die er nooit komen, nl. zij die veel te slim en te handig zijn om zich te laten pakken en daardoor zo intens gevaarlijk zijn. Wij houden ons al te zeer met de garnalen bezig. Intussen zwemmen de haaien naast het net. Zelfs als ze gesnapt worden, kunnen ze nadien nog vaak ontkomen. In geval van ingewikkelde misdrijven zoals oplichting en fraude verloopt het onderzoek dikwijls zeer moeizaam. Niet zelden is het een onontwarbaar kluwen van spitsvondigheden en technisch vernuft. Veel van die daders laten zich bijstaan op technisch, juridisch en relationeel vlak. Gelukkig voor dit soort misdrijven is de verjaringstermijn nu verlengd. Hopelijk zal dit een positief effect hebben op de bestraffing van de zware criminaliteit. Toch blijven wij voornamelijk garnaalvissers. Volgende week dien ik voor iemand te pleiten die een stukje kaas gestolen heeft ter waarde van 67 Bfr. Waarom is hier geen minnelijke schikking getroffen? Waarschijnlijk heeft de substituut gedacht dat hij het dossier het gemakkelijkst kon afsluiten door de persoon naar de rechtbank te zenden. Dit was alleszins de vlugste oplossing. Een minnelijke schikking op gang brengen vergt meer energie maar lijkt mij terzake toch heel wat efficiënter.

F. DE MOOR: Zijn er specifieke categorieën waaraan U denkt?

J. VERMASSEN: We moeten een onderscheid maken tussen echt gevaarlijke mensen en zij die occasioneel een misdrijf hebben gepleegd. Onder de zeer gevaarlijken reken ik op de eerste plaats de categorie van de sociopaten die werkelijk levensgevaarlijk zijn en blijven. Zij zijn zeer handig in het opbouwen van schijngedrag. Precies daardoor krijgen ze uiteindelijk ook nog de kans om vroeger vrij te komen. Ze passen zich toch zo wonderwel aan in de gevangenis. Hun grootste probleem is normaal omgaan met geld, drank en vrouwen. Hiermee worden ze in gevangenis haast niet geconfronteerd, zeker niet in die mate dat ze er misbruik kunnen van

maken. Eens in vrijheid begint de ellende opnieuw! Deze categorie moet inderdaad in de gevangenis blijven. Een gezonde maatschappij beschermt zichzelf.

Vele andere problemen zouden echter op een ander niveau worden opgelost. Zo denk ik b.v. aan het drugprobleem. Alleen reeds het feit dat er in de gevangenis van Dendermonde een drugvrije afdeling werd opgericht wijst erop dat men ervan uitgaat dat in een gevangenis drugs in omloop zijn. Het is inderdaad een ernstig probleem. Een drugverslaafde die naar de gevangenis verwezen wordt om hem in de toekomst te vrijwaren van de drugs komt helaas opnieuw in een milieu van drugs terecht. Wat wil je uiteindelijk bereiken, dat is de vraag. Het is de wetgever die er moet voor zorgen dat er meer efficiënte oplossingen komen en dat er alternatieven worden gezocht in het kader van de volksgezondheid. Maar ook als de context wordt aangepast, zal er nog altijd streng moeten opgetreden worden om de drugverslaafden te beschermen tegen zichzelf. Dit probleem mag zeker niet onderschat worden. Er zijn nog heel wat andere probleemcategorieën die niet zo direct thuishoren in een strafinstelling. Er zijn de minderjarigen die er voor korte tijd worden geplaatst, exhibitionisten wier probleem door een gevangenisverblijf zeker niet wordt opgelost. Gelukkig zijn nu de landlopers weggehaald uit het penitentiaire regime. Uiteindelijk is er nog de categorie van vreemdelingen wier administratieve documenten niet in orde zijn en die wachten op een eventuele uitzetting. Eigenlijk horen deze mensen niet direct thuis in een gevangenis.

F. DE MOOR: Professor PETERS, bieden de bestaande alternatieven volgens U een echte oplossing om de overbevolking tegen te gaan? En indien niet, wat schort er dan aan?

T. PETERS: Ik denk dat we het erover eens zijn dat de alternatieven niet of nauwelijks werken. Ik heb dat een tiental jaren geleden al geschreven en de problemen zijn nog steeds dezelfde. Er zijn alternatieven, maar ze functioneren niet.

Volgens mij is er een andere aanpak mogelijk, maar dan wel onder een aantal voorwaarden.

Het is een illusie te denken dat we met een strafrechtelijke aanpak de problemen oplossen. Een strafrechtelijke aanpak is nodig, maar het geloof dat dat de problemen oplost is te groot. Daarenboven is het bijna evident dat een strafrechtelijke reactie een vrijheidsberoving moet zijn.

Vervolgens stel ik vast dat alle alternatieven met een navelstreng aan de vrijheidsberoving verbonden zijn. Dat kan niet in het kader van een nieuwe aanpak. Er moet dus iets veranderen en dat kunnen we niet in de schoenen van het Bestuur der Strafinrichtingen schuiven, aangezien zij geen invloed hebben op de input en de output van het gevangeniswezen.

Er is op gewezen dat de strafmaat is toegenomen. Dit is niet alleen een Belgisch, maar een internationaal verschijnsel. In de Verenigde Staten b.v. sluit men tienmaal meer op, men bouwt gevangenissen bij en alle alternatieven worden op dit ogenblik zelfs beïnvloed door het punitief karakter van de gevangenisstraf. Probation wordt daar intensief toezicht, gecombineerd met controle van drugsgebruik door urinestalen en met elektronisch toezicht. Het gaat allemaal in de richting van hardere bestraffing.

Ik vind dat we aan de strafrechtspleging en de strafrechtsbedeling de beperkte rol moeten geven die haar toekomt. De slachtoffers van een falend sociaal (af-

men. Wanneer die gemeten wordt met een slachtoffer-enquête dan blijken diezelfde delicten soms nauwelijks toe te nemen. Het delict verkrachting is daarvan een goed voorbeeld. We kunnen geen algemene uitspraak doen over de criminaliteit, we moeten over de verschillende soorten misdrijven spreken. Zo is het ook bekend dat kwantitatief gezien vooral de jongeren delicten plegen, terwijl de meest ernstige delicten door volwassenen worden gepleegd. Ook de opsluitingscijfers moeten genuanceerd worden benaderd. Als ik naar de gevangenispopulatie kijk, dan toont de studie, die vandaag wordt voorgesteld, duidelijk aan, dat het aantal opsluitingen niet stijgt, maar dat mensen langer worden opgesloten. Dat veroorzaakt op de eerste plaats het overbevolkingseffect.

H. VAN OERS: Onderzoeksrechter BLOCH, U zegt dat de openbare veiligheid het belangrijkste criterium is bij aanhouding en dat alles goed wordt afgewogen. Ik wil U confronteren met de naakte feiten, nl. dat het aantal aanhoudingen net vóór en tijdens de invoering van de Nieuwe Wet op de Voorlopige Hechtenis daalde, nl. met zes procent tussen 1990 en 1991. De magistraten hebben zich zeer snel aangepast, want vanaf 1991 vertoont het aantal aanhoudingen opnieuw een spectaculaire stijging, nl. in 1993 28,1% meer dan in 1990. Ik vrees dat men toen niet meer is gaan afwegen.

A. BLOCH: Ik kan de cijfers niet weerleggen, maar ze zeggen niets over de motieven die de rechter hebben aangezet tot aanhouding. Als de wet ons opdraagt om aan te houden in functie van absolute noodzaak van de openbare veiligheid, moet de rechter afwegen wanneer er van een aantasting sprake is.

H. VAN OERS: Brusselse gevangenisdirecteurs hebben mij gemeld dat Uw collega's onderzoeksrechters mandaten afleveren waarin staat 'dat het voor hem een les zal zijn'. Dit is een flagrante overtreding van artikel 16 van de Nieuwe Wet op de Voorlopige Hechtenis van 1990.

A. BLOCH: Ik heb ooit een mandaat gezien van Brussel waarin stond dat de voorlopige hechtenis van aard zou zijn om het gevaar voor de openbare veiligheid te laten afnemen. Door zijn aanhouding zou de persoon beseffen dat hij iets verkeerd had gedaan, en daardoor tegen het einde van zijn mandaat geen gevaar meer betekenen. Ik vind dat een ongepaste motivering, maar er zit een logica in die toch niet ontkend kan worden.

J. VAN WINGH: Die openbare veiligheid blijkt soms zeer kortstondig van belang te zijn. Ik denk aan een bepaalde gedetineerde die uit het buitenland in een tijgerkooi naar België werd overgebracht. Hij werd in een andere tijgerkooi met een Puma-helicopter afgezet in de tuin van de gevangenis van Sint-Gillis. Na zes weken liep die gedetineerde als een vrij man over de straat. De openbare veiligheid is op die zes weken wel erg geëvolueerd.

M. ROZIE: Ik betwist niet dat de toepassing van de voorlopige hechtenis gedaald is kort voor en in het begin van de toepassing van de nieuwe wet. Maar dit is een fenomeen dat zich manifesteert telkens er een nieuwe wet op de voorlopige hechtenis van kracht wordt. In het begin had men inderdaad wat schrik van de formalitei-

ten. Het is niet uitgesloten dat, als men de wet van in het begin beter had gekend, dat men ook van in het begin meer zou aangehouden hebben. Als het aantal beklaagden nu een steile klim doormaakt, dan moeten we ons toch ook afvragen of de situatie van 1990 identiek is aan die van 1993-'94. De laatste jaren hebben we een aantal belangrijke ontwikkelingen gekend, zoals het wegvallen van het IJzeren Gordijn, het openstellen van de grenzen zonder dat de akkoorden van Schengen in werking zijn getreden. Zouden dit geen factoren kunnen zijn die hebben bijgedragen tot de stijging van de voorlopige hechtenis?

Reactie: Ik heb de hele tijd de indruk dat de verschillende aanwezige niveaus van de strafrechtsbedeling elkaar bekampen. Het probleem van de willekeur stelt zich blijkbaar overal. Iedereen geeft een persoonlijke invulling en dat kan volgens mij niet.

A. BLOCH: De vraag is, of dat nu net geen democratie is. Als de wetgever een minimum- en een maximumstraf oplegt, kunnen we toch alleen maar verwachten dat diverse rechters in de verschillende zaken die hen worden opgelegd op een verschillende manier uitspraak doen. Het is de taak van de onderzoeksrechter om het begrip openbare veiligheid te interpreteren en het is de taak van de gevangenisdirecteur om te oordelen over tuchtproblemen die hij voorgelegd krijgt. Ik denk dat het gezond is dat de oplossingen uit elkaar lopen.

H. VAN OERS: Ik heb goede hoop dat de magistraten die nu stage lopen in de gevangenis, mettertijd magistraten worden die van de gevangenis een brokje hebben geroken, geproefd en gegeten.

Reactie: Als een familie met zes kinderen problemen van huisvesting ondervindt in een veel te klein appartement en de burens nog meer op elkaar gepakt zitten, moet er dan alleen aan familiale planning gedacht worden of ook aan het zoeken naar een groter appartement?

J. VAN WINGH: Een groter appartement betekent dat de burens er als vliegen zullen op af komen. Ik geloof alleen maar in een reductionistisch beleid dat uitgaat van de wetgevende macht. Ik heb de geboorte meegemaakt van de probatie in 1964. Uit mijn ervaringen als medewerker op de probatie te Brussel weet ik dat in eerste instantie acht op tien probanten exhibitionisten waren die toch niet in de gevangenis zouden terechtgekomen zijn, maar eerder geseponeerd werden. In die zin wordt de probatie zeker niet gebruikt als alternatief voor de vrijheidsberoving.

M. ROZIE: Ik geef toe dat in de beginperiode het de exhibitionisten en de winkeldieven waren die in de probatie terechtkwamen. Maar het profiel van de probant is in de loop van de dertig jaar grondig gewijzigd en gedifferentieerd. Er verschijnen heden ten dage ook mensen voor de probatiecommissie voor vrij zware misdrijven.

Nawoord

Hierbij werd de debatnamiddag afgesloten. Ongetwijfeld roept de discussie omtrent de mogelijkheden van een reductionistisch beleid in België nog reacties op. Deze zijn welkom op het onderstaande adres of kunnen ter publikatie aangeboden worden aan *Panopticon* (b.v. 'Tribune', artikelen). We hopen op die manier tot een verdere uitwisseling te komen van ervaringen met de verschillende betrokkenen in de strafrechtsbedeling.

Kristel BEYENS, Sonja SNACKEN, Hilde TUBEX
Vrije Universiteit Brussel
School voor Criminologische Wetenschappen
Pleinlaan 2
1050 Brussel